

Rapport 2010:26

Arkeologi

Mertainen gruvområde

Arkeologisk inventering, Jukkasjärvi socken och Kiruna kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län

Norrbottens museum
Tor-henrik Buljo

Norrbottens
museum

Dnr 307-2010

Tekniska uppgifter

Norrbottens museum dnr:	307-2010
Uppdragsgivare/finansiär:	Luossavaara-Kiirunavaara AB, LKAB
Fornlämning nr:	Inga fornlämningar hittades
Kulturlämningar nr:	Två bläckningar i träd med inskription, tillfälligt id-01 och -02
Kommun:	Kiruna
Socken:	Jukkasjärvi
Landskap:	Lappland
Län:	Norrbotten
Fastighet:	
Typ av uppdrag:	Arkeologisk inventering
Datering:	1900-tal
Typ av fornlämningsobjekt:	-
Fälttid	54 timmar i perioden 27–30 september 2010
Rapporttid:	56 timmar
Fyndhantering:	-
Fältarbetsledare:	Tor-Henrik Buljo
Fältpersonal:	Lars Backman och Tor-Henrik Buljo
Rapportansvarig:	Tor-Henrik Buljo
Rapportdatum:	Luleå, 2010-10-14
Undersökt yta	Ca 250 500 m ²
Höjd över havet:	Ca 400 – 450 m ö h
Inställning GPS:	Sweref 99 TM
Ek. karta:	75H 2 e SV
Dokumentationsmaterial:	Samtliga originalhandlingar, i det här fallet anteckningar och digitala fotografier, förvaras i Norrbottens museums arkiv. Detta gäller såväl analogt som digitalt material.
Digitalt dokumentationsmaterial:	Det digitala underlagsmaterialet finns i shapeformat Sweref 99 TM. Det förvaras på Norrbottens museums servrar. Backuper tas dagligen av landstingets IT-personal på samtligt material som förvaras på server. I övrigt inväntas rekommendationer för långtidsförvaring av digitalt arkeologiskt material från Riksantikvarieämbetet, vilka är under utformning.
Digital programvara:	Microsoft Office (XP), ArcPad 7.0.1, ArcGIS 9.2, Adobe PhotoShop Elements 4.0.
Fynd:	-
Foto:	Digitala, Acc nr 2010:245:01-07, bilaga 2
Ritningar:	-

RAPPORT

Arkeologisk inventering

Mertainen gruvområde

Jukkasjärvi socken

Kiruna kommun

Lapplands län

Norrbottens län

Innehållsförteckning

Tekniska uppgifter	1
Innehållsförteckning	2
Inledning	3
Bakgrund	3
Sammanfattning	4
Syfte	4
Inriktning och problemformuleringar	4
Områdets förutsättningar	4
Topografi och naturlandskap	4
Historik och fornlämningsmiljö	4
Metod och utförande	5
Resultat	6
Slutsats	6
Bilagor	7
Referenser	7

Inledning

Bakgrund

Norrbottens museum utförde mellan den 27 och 30 september 2010 en arkeologisk inventering på berget Mertainen i Kiruna kommun. Detta gjordes på uppdrag av Luossavaara – Kiirunavaara AB, (LKAB). Inventeringen föranleddes av att LKAB planerar att starta en provbrytning vid det gamla dagbrottet i Mertainen. I förbindelse med gruvbrytningen planeras också upplag för kross, bränsle och bodar samt en ny transportväg till och från E 10.

Inför ett tillstånd för provbrytning önskar länsstyrelsen att frågan om eventuella kultur- och fornlämningar inom exploateringsområdet utreds.

LKAB tog därför kontakt med Norrbottens museum för att få utfört en arkeologisk inventering inom gruvans verksamhetsområde. Två kända fornlämningar finns norrväst om Mertainen och det fanns risk för att fornlämningar också kunde finnas inom exploateringsområdet. Inventeringen skedde med länsstyrelsens vetskap, men länsstyrelsen har inte tagit något beslut om särskild arkeologisk utredning. Det arkeologiska arbetet har omfattats främst av en fältinventering, men också av arkiv- och litteraturstudier angående tidigare prospektering och gruvbrytning i Mertainen. Det arkeologiska arbetet utfördes av Lars Backman och Tor-Henrik Buljo, Norrbottens museum.

Denna förstudie ska inte förväxlas med en särskild arkeologisk utredning som begärs av Länsstyrelsen. En sådan kan bli aktuell om Länsstyrelsen finner att det är nödvändigt att utföra en särskild arkeologisk utredning, enligt 11§ 2 kap. i kulturminneslagen (SFS 1988:950).

Vy från varphögen nedanför dagbrottet mot sydväst och planerad krossupplaga och transportväg. E10;an i bakgrunden. Nbm acc nr 2010:245:06, Fotograf: Tor-Henrik Buljo ©Norrbottens museum

Sammanfattning

Vid inventeringen påträffades inga fasta fornlämningar inom gruvans planerade verksamhetsområde. Två kulturlämningar bestående av bläckningar i gamla tallar med inskriptioner hittades i områdets mitt, sydöst om varphögarna nedanför dagbrottet.

I en av bläckorna var det ristat ett namn och ett årtal. Inskriptionernas funktion är okänd.

Syfte

Syftet med den arkeologiska inventeringen var att försöka hitta kulturlämningar och fasta fornlämningar inom det angivna gruvområdet. De forn- och kulturlämningar som påträffas skulle beskrivas, registreras och märkas ut i fält.

Inriktning och problemformuleringar

Vid en inventering så är inriktningen främst att hitta och registrera fornlämningar och kulturlämningar. Utifrån fornlämningsbilden i området kan framför allt förekomst av härdar, ristningar/ bläckningar samt lämningar efter renskötsel förväntas förekomma inom området. Då området är ett gammalt gruvområde, kan äldre rymningar, skärpningar och försvar också kunna hittas. Dessa får inte registreras i fornminnesregistret då gruvan/dagbrottet fortfarande är utmålslagd. Djupare problemformuleringar ingår inte i inventeringens syfte.

Områdets förutsättningar

Topografi och naturlandskap

Det aktuella exploateringsområdet ligger på berget Mertainen ungefär mitt mellan Svappavaara och Kiruna. Berget är 628 meter högt och beväxt med en blandskog av tall, gran och björk. Sälj, en, och asp finns också i mindre mängder. Terrängen är stenig och blockig, med ett tunt lager ljung ovanpå. Exploateringsområdet ligger mellan ca 400 och 450 m ö h. I den norröstliga delen av området ligger ett dagbrott som var i drift på slutet av 1950-talet. Området präglas annars av lämningar efter prospekteringar med många mindre skärpningar och flera hundra meter långa jordrymningar, så stora att de är väl synliga på satellitbilderna.

Från dagbrottet går terrängen i en brant sydvästslutning ned mot ett planare område med sankmark och myrar blandat med lite högre partier beväxta med tallskog. Undervegetationen består av ljung och mossa. Den gamla vägen mellan Svappavaara och Kiruna går genom utredningsområdet och en avstickare går också upp till dagbrottet. I sydväst avgränsas området av vägen E10 till vilken en transportväg från gruvan planeras att anslutas.

Historik och fornlämningsmiljö

Området omkring Mertainen är inventerat efter fornlämningar under den ordinära fornminnesinventeringen 1984-2002 och vid projektet Skog och historia i 2006. I det nu aktuella inventeringsområdet finns tidigare inga kända fornlämningar, men ungefär 1,7 km nordväst om området finns en registrerad härd och en förvaringsanläggning. Berget Mertainen ligger mitt mellan Torneälven och Kalixälven. Längs dessa älvar finns en mängd fornlämningar från äldsta stenåldern till modern tid och området här har varit kontinuerlig bosatt från ca 9 000 f. kr. fram till idag.

Malmfyndigheterna i Mertainen upptäcktes i 1897 av gruvingenjören Carl Immanuel Asplund. Arbeta med blottning av malmkroppen började direkt och i 1899 var Mertainen belagt med hela 15 utmål. I det nybildade bolaget Mertainen grufaktiebolag var också många av lokalbefolkningen med som intressenter, malmkroppen låg ju på mark som tillhörde Svappavaara by. Undersökningarna fortsatte i 1901, men samlad malm i någon större mängd förekom inte. Transporterna var också ett problem. Det fanns ingen järnväg eller ens någon riktig väg förbi Mertainen på denna tid och bolaget var starkt skuldsatt då staten övertog malmfältet i 1907. På uppdrag av den statliga malmkommissionen genomfördes nya undersökningar i åren 1918-20. De långa jordrymningarna som hittas på bergets sydvästra sida härstammar från denna tid. Man drev också en 390 meter lång stollgång in i berget. Resultaten av alla undersökningarna verkade mycket lovande och planer lades för brytning i stor skala, men depressionen på 1920-30 talet satte en stopp för detta. På slutet av 1950-talet togs brytningen upp igen då Norrbottens Järnverk anlade det nuvarande dagbrottet i 1956. Arbetena avslutades redan efter två år, i 1958, på grund av svikande stålpriser på världsmarknaden.

Bläckning med inskription "AH", Tillfälligt id-2, Nbm acc nr 2010:245:05.

Fotograf: Tor-Henrik Buljo © Norrbottens museum.

Metod och utförande

Inventeringen vid Mertainen utfördes dels genom förarbete i form av planering och förberedande arkiv- och litteraturstudier, dels genom fältarbete i ett steg.

Förarbetet innebar kartstudier, sökande efter uppgifter om äldre markanvändning i Norrbottens museums arkiv, samt översiktliga litteraturstudier. Förarbetet gav dock inte mer information än vad som framgår av fornminnesregistret.

Fältarbetet innebar en okulär inventering av hela inventeringsområdet med hjälp av jordsond. Arkeologerna gick med 5-15 m avstånd mellan varandra vid genomsökningen av området. Bläckorna -1 och -2 markerades i fält med blågula fornlämningsband.

Alla insatser och iakttagelser i fält dokumenterades i ord och bild. Fotografering skedde i digital form. Samtliga originalhandlingar, i det här fallet anteckningar och digitala fotografier, förvaras i Norrbottens museums arkiv och bildarkiv.

Efter fältarbetet gjordes också ett besök på Bergstatens arkiv för att om möjlig kunde hitta flera upplysningar omkring den tidiga gruvsdriften i Mertainen.

Resultat

Vid inventeringen påträffades inga fornlämningar inom gruvans planerade verksamhetsområde.

I slänten sydöst om varphögarna efter dagbrottet hittades två bläckningar i gamla tallar. En av bläckningarna (-1) hade inskriptionen ”Bernard Andersson den 11/4 – 19” (se bild på framsidan), och i den andra (-2) var det ristat ”AH”. Detta kan vara ”försvar” av tidiga inmutningar innan gruvan anlades. Men detta kan inte bekräftas i Bergsstatens arkiv. Vid en genomgång av inmutningar gjorde i Jukkasjärvi socken i åren 1904-1939 hittades ingen Bernard Andersson. Det kan likaväl inte uteslutas att denna man hade någon inblandning i prospekteringen i Mertainen.

Lämningsbeskrivningar:

Id	Typ	Beskrivning	Status	X	Y
-1	Naturbildning med tradition	<u>Bläckning</u> ; På SÖ sidan av en tall, ca 0,5 m i diameter 0,7 m ovan mark är en bläckning, 0,4 mh och 0,15 mbr. I bläckan är ristat med kniv: "Bernard Andersson den 11/4 -19" Möjligen försvar för inmutning.	Övrig kulturhistorisk lämning	7521398	744711
-2	Naturbildning med tradition	<u>Bläckning</u> ; På V sida av en tall 0,7 m i diameter, 0,5 m från marken, är en bläckning, 0,8 m h och intill 0,15 mbr. Inskription: "A H". Tydliga spår efter yxa.	Övrig kulturhistorisk lämning	7521378	744664

Slutsats

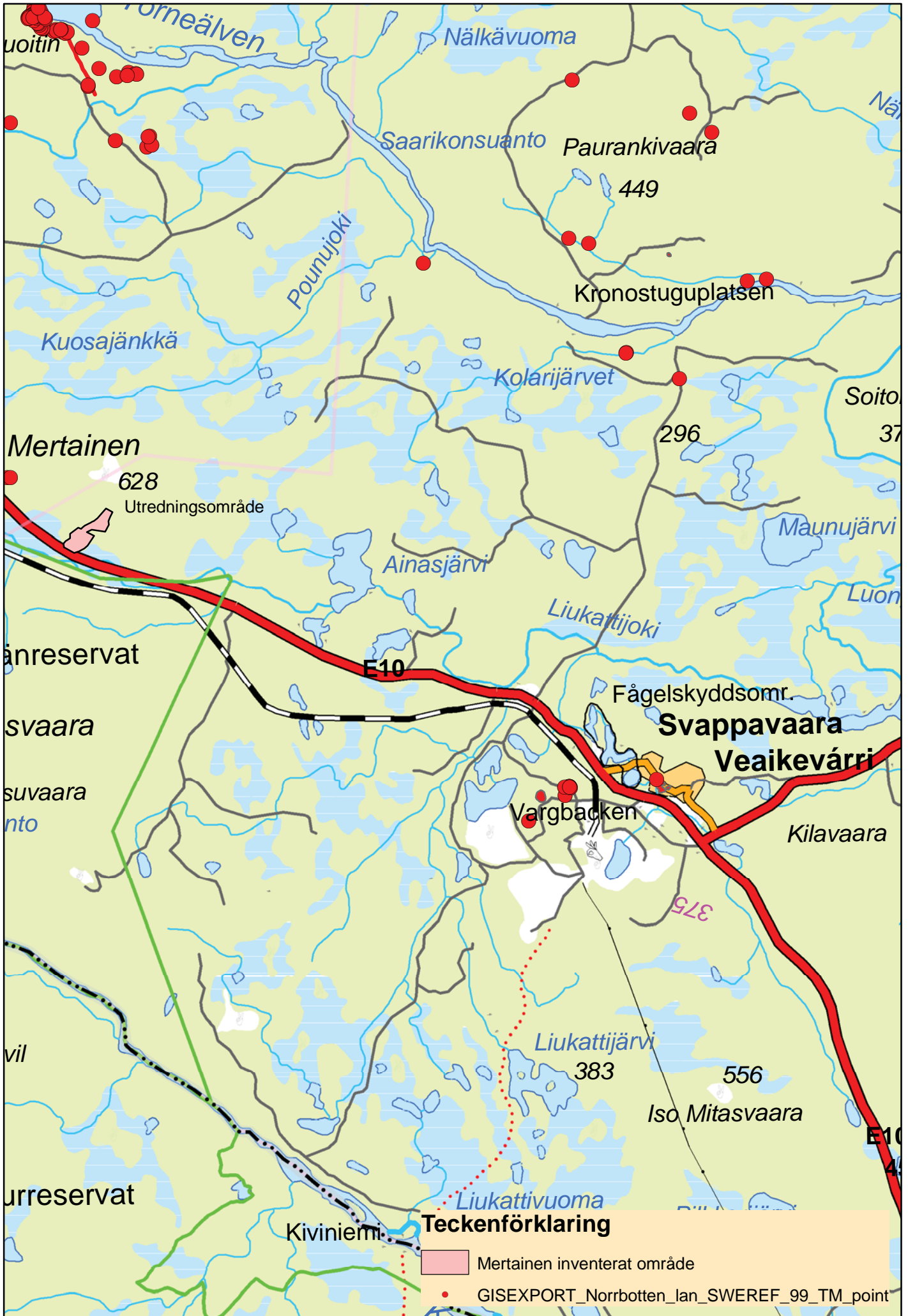
Norrbottens museum anser att det inte finns några antikvariska hinder för att starta en provbrytning i det nedlagda dagbrottet i Mertainen inom de gränser som angivits som verksamhetsområde. Någon ytterligare arkeologisk insats är inte nödvändig enligt museets mening. Den slutgiltiga bedömningen av området åligger dock Länsstyrelsen i Norrbottens län.

Bilagor

1. Karta över aktuellt inventeringsområde
2. Fotolista

Referenser

Gruvor och bruk i norr, Maria Kummu, Kiruna-, Pajala-, och Övertorneå kommun 1997

Översiktsskarta Mertainen

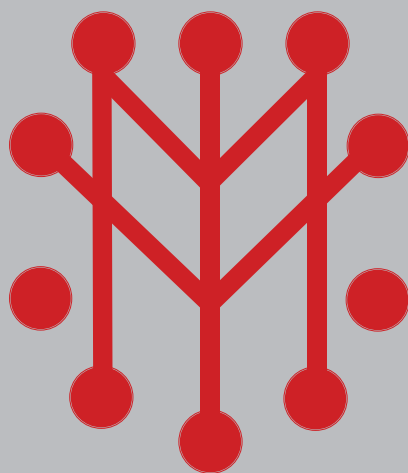

Gruvområde i Mertainen, Jukkasjärvi socken, Kiruna kommun
Arkeologisk inventering, uppdrag för LKAB

**Fotolista, Arkeologisk besiktning av inför gruvbrytning i Mertainen, 2010-09-28.
Dnr. 307-2010, Nbm acc nr 2010:245:01 - 07**

Nbm acc. nr.	Reg .Nr.	Motiv	Mot	Fotograf
2010:245:01	-2	Bläcka med inskription ”AH”	ÖNÖ	Tor-Henrik Buljo
2010:245:02	-2	Bläcka med inskription ”AH”	ÖNÖ	Tor-Henrik Buljo
2010:245:03	-1	Bläcka med inskription ”Bernard Andersson osv”	NV	Tor-Henrik Buljo
2010:245:04	-1	Bläcka med inskription ”Bernard Andersson osv”	NV	Tor-Henrik Buljo
2010:245:05	-1	Bläcka med inskription ”Bernard Andersson osv”	NV	Tor-Henrik Buljo
2010:245:06		Landskapsbild: Vy från varphögen nedanför dagbrottet och planerad krossupplaga och transportväg. E10an i bakgrunden	SV	Tor-Henrik Buljo
2010:245:07		Landskapsbild: Vy från varphögen nedanför dagbrottet och planerad krossupplaga och transportväg. E10an i bakgrunden	SV	Tor-Henrik Buljo

Norrbottnens museum
Box 266, Storgatan 2, 971 08 Luleå
Telefon 0920-24 35 02
Fax 0920-24 35 60
norrbottnens.museum@nll.se
www.norrbottnensmuseum.se

NORRBOTTENS
LÄNS LANDSTING